

Prefaci

El títol general d'aquesta obra apunta al tercer dels assaigs aquí aplegats, L'ARROGÀNCIA DEL CREADOR. S'aplica tant al Déu Creador, el protagonista del relat bíblic del *Gènesi*, com també al creador, ara en minúscules, és a dir artistes, autors, inclús "creatius" de l'àmbit de la publicitat. La meva crítica s'adreça a aquest estereotip que consisteix a veure-li totes les gràcies a la creació, la divina i la humana.

Altres arrogàncies són examinades al llarg de diferents assaigs: de científics, de tecnòlegs, d'esotèrics, de marxistes, de la intel·ligència artificial. Prenc la idea d'assaig de la definició del diccionari normatiu (DIEC): "Gènere en prosa, generalment breu, que aborda d'una manera lliure i no especialitzada els problemes més diversos..." Faig meves les indicacions de brevetat i llibertat, i el conjunt és heterogeni, agrupat, però, en blocs temàtics. Reivindico aquest gènere que té referents clàssics molt solvents.

Si es vol cercar un fil conductor, aquest seria la crítica a una sèrie d'idees rebudes. L'aplico per exemple a aquests temes: l'esmentada creativitat, la cultura salva, la banalitat del mal, els pensadors de la sospita (Marx, Nietzsche, Freud), la mà invisible, les prohibicions, entre d'altres.

Sense ser obra especialitzada, en els seus continguts variats miro de ser rigorós i aportar un vessant informatiu i documentat. Amb aquest caràcter es poden trobar les qüestions del "renegat" Kautsky, de l'ètica confuciana, de l'infinít o del zero, per exemple.

Hi aboco en general un estil polèmic, no com a principi per se sinó com a resultat de sotmetre a examen les idees, també amb ironia. Crec que avui dia, i potser sempre, s'ha de fer cultura en sentit crític i polèmic. Aquesta ha estat la meva intenció.

ALBERT RIBAS MASSANA

Figura 1. El treball d'un ceramista de la Capadòcia modelant una peça en un torn. Font: www.civitatitis.com/es/capadocia/taller-ceramica-capadocia/.

Figura 2. Hevelius i la seva dona Elisabeth fent observacions astronòmiques, 1673. Font: Wikipedia. Domini públic.

Les il·lusions de la creativitat

Did I request thee, Maker, from my clay
To mould me man? Did I solicit thee
From darkness to promote me?

[Vaig demanar-te, Creador, que de la meva argila
Em modelessis home? T'he sol·licitat
Des de les tenebres d'ascendir-me?].

Diu Adam en el poema *Paradise Lost* (*El paradís perdut*, 1667, de John Milton), fragment que Mary Shelley reproduïx a la portada de la seva obra *Frankenstein, or The Modern Prometheus* (*Frankenstein, o el modern Prometeu*, 1818).

Es tradueix *Maker* per “Creador” (que és la traducció habitual), però seria més apropiat “Productor” o “Faedor”, car en anglés existeix *Creator*, que Milton no utilitza.

Cadascuna de les imatges mostrades té la seva intenció. La de la Figura 1 assenyala el treball de ceramista i en aquest destaca la intervenció de les mans, que s'embruten amb l'argila. Aquesta activitat seria generalment definida com a artesania, i a qui la fa com a artesà. L'artesania inclús podria ser entesa com a “creativa”, però si repeteix certs motlles, no se la definirà així. És oportú recordar l'observació de Gaston Bachelard (1884–1962) a l'obra *L'aigua i els somnis: assaig sobre la imaginació de la matèria* (*L'Eau et les rêves: Essai sur l'imagination de la matière*, 1941). Contra la visió exterior i contemplativa de l'objecte, destaca la intervenció manual en l'argila (mescla de terra i aigua), per exemple. És la diferència entre el punt de vista de la mà ociosa i el punt de vista de la mà treballadora, i ens interessa veure que en aquest últim cas les mans s'embruten. També és oportú mencionar l'obra de Richard Sennett, *L'artesà*

(*The Craftsman*, 2008), on, tot interessant-se per la cultura material, destaca la relació entre cervell i mà, que ens constitueix com a espècie. I encara es poden afegir les ressonàncies bíbliques, on del fang Déu crea l'home (encara no la dona).

La figura 2 ens mostra, al costat de la seva muller Elisabeth, Johannes Hevelius (1611–1687), astrònom polonès, especialitzat en l'observació de la Lluna, autor per exemple de *Selenographia, sive Lunae descriptio* (1647). En aquest cas allò interessant és que observa i, naturalment, no pot intervenir en allò observat, que és la Lluna. Segons la idea de Bachelard, és una visió exterior i contemplativa de l'objecte, aquí sense remei. Efectivament els científics moltes vegades observen. En uns casos, com el d'Hevelius, poden descobrir detalls de la superfície lunar i donar-los nom; en altres, el científic descobreix lleis de la natura, com pot ser la newtoniana llei de la gravitació universal. Aquí, es tracta de “descobrir”, no pas de “crear”. Els científics, en principi, no creen lleis de la natura, les descobreixen, diuen.

Amb aquesta introducció ja hem volgut tractar part de la terminologia implicada en el concepte de la creativitat.

Jerarquies entorn del concepte de creativitat

Fins aquí s'han vist dos exemples, un de l'artesania i l'altre de la ciència observadora. Hi ha qui concedirà a l'activitat artesana, en aquest cas al ceramista, la idea de creativitat, però es farà amb reserves segons el grau de novetat o originalitat que aporta l'objecte artesà o segons qui és l'autor. Si ho és Picasso, per exemple, es considerarà que hi ha hagut “creació”. La ciència pot ser molt sublim, però difícilment se li atribueixen creacions, si no descobriments, enunciats de lleis naturals o socials. Tanmateix, d'aplicacions tècniques i pràctiques de les ciències, com un medicament o un cert tipus de model de cotxe, se'n podrà dir que han estat “creats”.

Per tant, hi ha una fluïdesa en l'aplicació del concepte de creativitat, però això no contradiu la concepció d'una jerarquia que considera allò creat i la creativitat en un lloc més elevat. Són unes quantes aquestes jerarquies possibles.

Hi ha l'oposició entre reiteració o combinació simple i la veritable creació, que se'n dirà que és *ex novo*, o sigui nova, que no imita quelcom anterior. Creació i *ex novo* serien aquí redundàncies. Aquesta oposició seria similar a la que enfronta artesania a art, o artesà a artista, que és també una distinció jeràrquica. L'artista estaria en un lloc més enllà de certa frontera que el separa de la mera artesania. La jerarquia artesà / artista apel·la també a la distinció entre el simple ús d'una tècnica (en grec *teknè*, que també se'n pot dir 'art') i un grau més elevat que seria la inspiració.

Continuant amb les jerarquies es pot afegir la distinció clàssica entre "arts menors" i "arts majors". Aquestes últimes, també anomenades "belles arts", són sis: arquitectura, escultura, pintura, música, declamació i dansa. La poesia estaria inclosa en la declamació i el teatre estaria inclòs en la música. Sent sis i considerant que el cinema també ho és, es diu que és el setè art. En un rang inferior estarien les arts menors, que poden ser moltíssimes. Totes, les majors i les menors, requereixen *teknè*, que té com a connotació inicial la de coneixement pràctic, ofici.

La distinció entre el descobriment, propi de la ciència, i la creació, pròpia de l'art en majúscules, amaga també una certa jerarquia. El científic descobreix quelcom que ja hi era, que no és estrictament parlant una novetat i aleshores el científic no seria creador; en canvi, l'artista, se suposa, crea quelcom de nou. El prestigi actual de la ciència no pateix pas per aquesta menysvaloració. De fet, la ciència, seguint la distinció clàssica entre *doxa* ("opinió") i *episteme* ("coneixement" ben fonamentat), està del costat de l'*episteme*. I potser les expressions artístiques estiguin més a la banda de la *doxa*.

No cal estendre's més en la idea de jerarquia. Aquesta es resumeix en què el creador, l'artista, ocupa un lloc superior, que també pot tenir connotació social: l'obrer de la cadena de muntatge no crea, i l'artista (escultor, escriptor o cineasta) sí que crea, se suposa.

Delimitant el concepte de creativitat

Creació, creativitat, creador, són derivats del mateix verb, crear. Per delimitar-lo pot ser útil esmentar sinònims o conceptes propers. Serien per exemple: fer, engendrar, originar, generar, emanar, parir, produir, inventar. I també cal tenir en compte les formes reflexives: provenir de, esdevenir de, néixer de, sorgir de. Però sabem que en la creativitat suposadament hi ha un plus a totes aquestes aproximacions. Les connotacions són d'originalitat, de novetat, d'autenticitat i també de llibertat o inclús d'infinitat. El creador, per ser-ho, ha de mostrar aquestes qualitats "superiors".

Cada sinònim i connotació mereixeria un apunt, però ens fixem ara en el genèric "produir" i el substantiu "producció", on l'etimologia llatina indica que prové de *producere*, i aquest de *pro* ("endavant") i *ducere* ("guiar", "conduir") i conté també la idea similar de prolongar. Aquesta explicació és pertinent a propòsit de qualsevol producció, concretament l'artesana. Com s'ha dit citant Sennett, l'artesà està en l'encreuament del cervell i de la mà. El braç i la mà serien com unes prolongacions del cos humà, li pertanyen però el prolonguen. Aquests braços i mans poden apropiarse d'instruments, d'eines, que serien unes altres prolongacions. Prolongant el cos humà, aquest produeix, si voleu, "crea".

Aleshores convé remetre's a les connotacions esmentades d'originalitat, de novetat, d'autenticitat. Originalitat és un concepte que ha estat pervertit perquè de fet prové d'ori-

gen, d'allò del principi; novetat indica que no és comparable a res anterior, cosa que contradiu el concepte d'origen; autenticitat indica que respon de si mateix, que no és còpia. Si el creador està tan obsessionat per la novetat, li pot passar que tot buscant la novetat hagi de retenir al cap tot el recorregut de les novetats anteriors. Així, el creador de novetats es fa esclau d'una veritable allau; en certa manera està sotmès a la tradició, encara que sigui per negar-la. Són contradiccions que la pretensió de la creativitat conté en si mateixa quan vol separar-se de les nocions comunes de produir o engendrar.

Ex nihilo nihil fit (“Del no-res no s’origina res”)

Arribem a un dels nuclis de la qüestió del fet de crear. La insistència en allò que és nou en un sentit absolut remet a la idea teològica i religiosa de la Creació. L’artista creador es basa en l’analogia entre el Déu creador i ell mateix també creador. En la tradició de les religions monoteistes abrahàmiques (judaisme, cristianisme, islam) la referència és el Déu creador del Món, en aquest cas una creació del no-res, una capacitat que en principi li és exclusiva. Però com que a l’ésser humà li han dit que està fet a imatge i semblança de Déu, s’apropia també de la capacitat de crear.

En principi aquesta pretensió creadora cauria de la banda de la sospita herètica, perquè la capacitat és exclusivament divina. Aquestes precisions serveixen per posar al seu lloc el creador humà. Se li pot acceptar que prengui el relat de la Creació com a símil o il·lusió útils que l’empenyen en la seva tasca. Però la crítica s’adreça a l’arrogància, a creacions sense solta ni volta que només es justifiquen, no per la seva producció, sinó per contenir el suposat impuls creatiu. A vegades aquestes pretensions freguen el ridícul, la nimietat del producte, i només seran admeses si el públic també participa de la

mateixa il·lusió d'una creació que no té límits.

La crítica més contundent prové, sobretot, de la màxima *ex nihilo nihil fit*, aquí enunciada en llatí, però ja formulada pels clàssics grecs.

La traducció del llatí seria aquesta: “Del no-res no s’origina res”. Aquí és important el verb: “fit” és la forma verbal del verb llatí “fio” (originar-se, engendrar-se, esdevenir), no ben bé el “creare” que en llatí té la connotació de tenir fills, engendrar, i fins i tot nomenar un càrrec. La formulació prové bàsicament del poeta i filòsof llatí Lucreci i de la seva obra *De rerum natura* (*De la natura*, segle I aC).

Abans hi ha la formulació del filòsof clàssic grec Parmènides (segle VI–V aC), que ho diu en una frase més llarga, recollida a la *Física* d’Aristòtil i que acaba també en la idea que del no-res no en pot esdevenir res. El verb grec aquí és *gignomai* que efectivament equival a “esdevenir” o “engendrar”. Parmènides inclou aquesta idea en la seva concepció de la permanència de l’Ésser, que sovint s’oposa a la idea de la mutació i moviment pròpia d’Heràclit (segle VI–V aC). Tot i discutida aquesta oposició (per exemple amb bon criteri al portal de filosofia en català Wikisofia), sí que es pot retenir la idea de permanència. En aquesta no hi hauria generació del no-res.

El punt de vista de Lucreci és interessant. És un filòsof atomista en la línia de Demòcrit (segle V–IV aC) i d’Epicur (segle IV–III aC). Diu que tot està constituït per àtoms i buit, tot el moviment possible anterior o posterior és resultat de combinacions dels àtoms i de les seves posicions. També que les coses no seran produïdes, com diu explícitament, del no-res per cap poder sobrenatural. Les coses engendrades ho són segons patrons, és a dir de la llavor d’una pomera en sortiran pomes i no pas raïm. Aquesta és una crítica directa a la noció moderna de “creació” com a sinònim de llibertat sense límits.

A més ni Parmènides ni Lucreci no creuen en un Déu creador. Per tant, aquesta creació del no-res, se sigui seguidor de les fonts bíbliques o no, no seria possible. Com a summa excepció, la creació només li seria permesa a Déu (vegeu l'assaig L'ARROGÀNCIA DEL CREADOR).

Per tant, aquesta disquisició serveix per acotar el fet creador a un Déu creador, no accessible als humans. Si aquests volen forçar l'analogia amb Déu, bé, que ho facin: és una metàfora límit. Si no creuen en aquest Déu, faran bé de seguir el criteri de Lucreci.

Cal fer un afegitó sobre els atomistes. Per exemple, el text *De rerum natura* de Lucreci va ser redescobert el 1417 i la seva influència es va expandir en tot el Renaixement, per exemple en l'obra de Giordano Bruno *De l'Infinito, Universo e Mondi* (1584) i sabem que Bruno va ser condemnat i mort a la foguera el 1600. Efectivament, Bruno recull de Lucreci la idea de la infinitat de mons, infinitat en el temps (eternitat) i en l'espai, i també infinitat d'àtoms, idea similar en Epicur. Però no pas en el fundador de l'atomisme, Demòcrit: aquest no es pronuncia a favor de l'infinit.

Torpedes en la línia de flotació de la creativitat

El criteri de Lucreci consisteix a dir que les coses engendrades són resultat de combinacions de coses existents prèviament. Les combinacions poden ser moltes, però són combinacions, no pas engendrades del no-res. És cert que seguint Lucreci o Epicur les combinacions podrien ser infinites perquè el nombre d'elements, els àtoms, també seria infinit. Però aquí cal recordar allò que es diu a l'assaig LA INEXISTÈNCIA DE L'INFINIT on, seguint dades cosmològiques modernes, l'univers és finit en temps, espai i components. Per tant el criteri de Lucreci s'ha de corregir: el nombre d'elements (àtoms) és finit i també l'espai i el temps, de manera que el nombre de combinacions possibles és finit.